

שמעון הלקין : על „מסות בנימין החמישי“

א

ההנאה העמוקה, החריפה והמאופקת כאחת, מן הקריאה ב„מסות בנימין החמישי“, הריהי תרתי-דסטרִי, לכאורה: הנאה מן ההשתקעות העיוורת, הביישנית קמעה, בעולם פנטסטי לחלוטין שבסיפורי-מעשיות, שפל עצמם מעשים ופעולות ואירועים שלא היו ולא נבראו ולא היו יכולים להיות ולהיבראות אלא בחלום, בחלום-לילה ממש; והנאה מן ההפרה הפיקחת-המפוכחת, הביישנית קמעה אף היא, שסיפורי-מעשיות פנטסטיים הללו — לכשתרצה, אתה קולטם כדברים שאינם פנטסיה כלל אלא מציאות הרמונית ומהימנה, שאין לך ממשית הימנה, מובנת ומחוזרת בממשיותה דווקא בשעת הקריאה. לכשתרצה: כביכול בך וברצונך כקורא תלוי הדבר, אם ליהפך למין תינוק מאמין אמונת-אומן במה שהוא שומע, כל מה שהנשמע מפליג אל מעבר ומהלאה למה שהשכל יכול לקבל, או להיפך — לקבל את הנשמע קבלה שכלית-הגיונית בתכלית, משום שהנשמע פועלים בו חוקים שכליים-הגיוניים משלו, החלים גם עליך, באשר גם אתה יצור בעל שכל והגיון.

דומה: סיפורים הללו מעמידים מין עולם בעל נורמות וקטיגוריות נפשיות שהן מיוחדות לו בלבד, לעולם זר ורבת-הפוכות זה, הנבנה מתוכו ובו, אבל כיון שהוא נבנה על פי חוקיות משלו, המארגנת ומלכדת אותן נורמות וקטיגוריות נפשיות הפועלות בו, שוב אין ברירה לפניך אלא חיים לרווחה בזה העולם החוקי, המשפּיח מן הלב בשעת הקריאה אפשרותו של עולם חוקי-רציונלי אחר, כל שהוא זולתו. אף אתה, למשל, בשעת הקריאה ב„מרבד הקסמים“, נעשה לטובתך ולהנאתך מין „אני“ שני של בנימין החמישי עצמו, הנענה ברצון להזמנה שמזמין אותו קרובאטין, איש סין, לבקר ב„מחנה העולים“, שבו ייסד סוף-סוף „בית-חרושת לשטיחים סיניים המיוצרים ע״י עולי תימן“, ומשנעשית אף אתה בן-לוויה למספר „איש-המדע“ באותו בית-חרושת, שישנוראיננו בתוך אותו מחנה-עולים שישנור ואיננו, שוב אין לך שום צורך לבדוק אחרי עצמך, כשאתה רואה בחוש מה שרואה המספר המוזמן עם כניסתו למקום: „הרושם היה אדיר. נתגלגלתי כהרף עין לעולם אחר: לעולם החזון והמציאות** של דוד הראובני, לעולם שבטי היהודים בהם נלחם מוחמד, לעולמו של אלדד הדני, לעולמו של

* י. אורן: „מסות בנימין החמישי“. הוצאת ספרים מ. גיומן, תל-אביב, תשי״ח. 251 עמ׳.
** פיזור-האותיות במובאה זו ובשאר המובאות, הבאות להלן, הוא שלי — ש. ה.

בנימין מטולדה ולעולמותיהם של כל הבנימינים שקדמו לי. נהר סמבטיון, מדבר, יציאת מצרים, גולגולות מוארכות, פיאות מסולטלות, פנים שחומות, מלבושים אכסוטיים, ילדים חשופי שת ודופוי עיניים המתפלשים בעפר, ילדות מודקנות העומדות בפתחי אהלים, חול. חול מסביב, חול על הפנים, חול באף ובפה. ובעוד אני מקמט את מצחי תוך מאמץ לספוג רשמים ולנער קשרי מחשבות, בעוד אני ממצמץ בעיני הדומעות מלהט השמש, והנה משה יוצא מאוהל מועד, זקנו הלבן יורד על פי מידור תיו, פוסע הוא בנחת וכולו אומר הדרת כבוד. משנתפפחתי קמעה הכרתי בו את קרובאטין*. וכיון שכבר „נתגלגלת” גם אתה „כהרף עין לעולם אחר” שבקטע זה הרפורטזי־הפנטסטי, כל כך שאתה מכיר במשה רבנו את קרובאטין איש סין, היוזם את מפעל השטיחים שבמחנה־העולים, שוב אינך מתקשה ל„התפכח קמעה” כמספר עצמו בהמשך הדברים ולעלות עמו ועם בעלה־מפעל תוך כדי רגע בטיסה על גבי שטיח לתוך חלל־העולם, לתוך עולם ה„בלתי־ידוע” הקוסמי, שעליו כבר התחיל המספר להרצות קודם לפני חוג־שומעים בירושלים ועליו להמשיך להרצות על כך באותו ערב לפני אותו חוג־שומעים שבירושלים. וממילא שוב אין לך שום קושי בקפיצה־בצניחה עם המספר מעל גבי השטיח, לפי פקודתו של קרובאטין: „היפון! ארצה פול” וללהמשיך עמו אחר־כך בהרצאתו הנוגה לפני חוג־שומעיו בירושלים, שפולה חרדה גדולה וחזות קשה לעולם־התרבות ההיסטורי, שהמדע המודרני מציף אותו. כמין מבוול חדש, שוטפו שטף־אף שבכליון חרוץ, שספק הוא אם תיבנה בו אפילו „תיבת נוח לרוח־אנוש”. עם כל היסודות הרבים והשונים — המציאותיים־הכרוניקליים, הדמיוניים־הטבעיים, העל־דמיוניים הקיצוניים והתיאוריים־הריאליסטיים — הנכנסים זה לתוך זה ולפתע־פתאום בסיפור המדובר ובכיוצא בו, הקורא חי בו ובכשכמותו חיים־של־רווחה וחיים שיש עמהם קורת־רוח, גם משום התענוג שבכוח־המצאה הפנטסטית־הפנטסמגורית, המוליד אותם יסודות רבים ושונים שבעלילה ובאווירתה, ללא שום אזהרה הכשרת־הלב מראש לקראת המעברים דחופי־התמורות מיסוד אחד אל היסוד השני, גם משום הפורח הגיוני שבהתקשרויותיהם ההדדיות של היסודות המנומרים האלה, הנראים סותרים זה את זה מבחינה פסיכולוגית־אמפירית. עם כל הבלתי־צפוי שבאותו כורח הגיוני, המלכד ומקשר את היסודות המנומרים שבמבנה־הסיפור הצנטריפוגלי הנס בשבעה דרכים אל מעבר לכל האפשרי־הקיומי מבחינה סטרוקטורלית, ברורה לך מאד שותפותו הצנטריפטלית עם הפנטסיה המופלגת, המפלגה היא אף היא אל מעבר לכל האפשרי, גם ב„מלכות החזון והמציאות”. בין כה וכה הקורא נשכר שכר־כפליים: כולו מעין ילד בולע בסקרנות עצומה דברים, שילד בלבד עשוי להאזין להם בצמאון טבעי לו, לילד, שאינו מבחין בין „חזון” ל„מציאות”; וכולו

אדם מבוגר, שהכרתו המבוגרת, היא דווקא, מאשרת בו את תחושת-העולם האחת הנכונה — הנכונה, משום שהיא חוקיית כל-כך עד שהיא מונעת אפשרותה של כל תחושת-עולם אחרת זולתה.

ואין המדובר, כמובן, באותו נס נצחי שביצירה הפיוטית, הכופה תמיד על הקורא חוויה של אמת-לאמתה במישור הנפשי-הפיוטי ומסיחה מתוך כך את הדעת מן הצורך להשוות אותה, את האמת הפיוטית, אל ה„אמת“ האחרת היום-יומית, הרגילה, זו שאנו קוראים לה האמפירית. כלומר: אין המדובר כאן באותו כלל אריסטוטלי ידוע, שהשירה אינה היסטוריה, שהמשורר אינו תופס את נפש גיבורו ואת עולם-עלילותיו כפי שהיו „באמת“, לפי רשומות עובדתיות, דוקומנטריות בכוח או בפועל, אלא תופס הוא את אלה כפי שהיו צריכים להיות, כפי שחייבים היו להיות, אם אך „יודע“ המשורר את ה„אופי“ של גיבורו, את מטען-כונותיו הפוטנציאלי, שבכוחותיו הגנוזים מתיצב הגיבור בפני המקיף אותו בעולמו החיצוני. נס נצחי זה שבהוויה הפיוטית, המתקן תמיד את עולם המציאות ב„מלכות החזון“, מתוך שאינו רואה במציאות אלא מה שעשוי בה להעלותה למעלה מעלה ב„מלכות החזון“ — „נס“ זה הרי אף הוא שרשיו נעוצים תמיד במציאות ואפילו נופו ממריא למרומים חזוניים. ואילו ב„סיפורי בנימין החמישי“ אתה מוצא כמעט היפוכו של דבר: סיפורים אלה נראים מתחילתם מתכחשים למציאות האמפירית, כופרים בה מעיקרה בכל-מכל-כל — ממש כמו בסוג אגדות מסופרות לתינוקות — ואף על פי כן נוצרת גם בהם אותה אווירה פיזית טהורה שבה הקורא הולך אחרי הטקסט שלפניו, כשהוא משועבד כולו לכוח-התיקון שבו אף כאן, עם שהכפירה במציאות נעשית היא עצמה אמת מציאותית צרופה. הפרדוקס היוצר שבדרך העמדתם של „סיפורי בנימין החמישי“ הרי הוא, למעשה, נס בתוך נס: עוקר הוא מלכתחילה את האמת האמפירית השגורה משרשיה, מעמיד במקומה מיד מין אמת מדומה, בלתי-אפשרית מלכתחילה אף היא, וכיון שאתה הקורא מוכן מתחילה לקבל אותה קערה הפוכה על פניה, כאילו היא ורק היא קערה עומדת על כנה הכן — בא המספר וממלא אותה צימוקים דמיוניים, שאינם נושרים מתוכה, כל כמה שהיא הפוכה, ואתה אוכלם לתיאבון, כאילו אין זולתם צימוקים בעולם. הקערה הפוכה, הקערה איננה מתחילת ברייתה — והצימוקים המשובחים שבעולם בתוכה דווקא.

כמעט כל סיפור שבקובץ יש בו כדי להדגים את הפרדוקס הזה: (כמעט — לרבות אף אותם סיפורים שמתעם זה או אחר נפגמת בהם הנאמנות השלמה למסגרת-המבנה שלהם). ב„דרגה שלישית מן האמת“ מקבל אתה כאמיתיים לחלוטין את שני „הגיבורים הלאומיים“, האינפנטיליים-האגוצנטריים, את יוסף מ„גנבים בלילה“ לארתור קסטלר ואת יצחק קומר מ„תמול שלשום“ לש״י עגנון, מראשית כניסתם אצל המספר „לשם ניתוח — אף כי לאו דווקא פסיכולוגי“ *

אלא מין ניתוח פסיכו־פיזיקלי על טהרת הקשרים שבין תורת־האטום, ש־בנימין החמישי" שקוע בה ראשו־ורובו, לבין תורת־הנפש ותורת־החברה, האישיות וההיסטוריות גם יחד, כמובן, שאף בהן שקוע הוא ראשו־ורובו — מקבל אתה מראש כסביר לחלוטין את ביקורם זה אצל המספר בפתיחת סיפורו ואתה הולך אחר־כך עמו להנאתך בכל ה„בדיקות“ שהוא בודק אותם בחדר־עבודתו הפרטי, ש„לימים נשתנה (בו) המצב ונתערבבו (בו) התחומים, הן מתוך לחץ הנסיבות החיצוניות והן משום שגם בפנימיותי נתהווה טשטוש גבולות בין דברים אלו לאלו, והבחנה ברורה זו בין חדר עיון למעבדה לא עוד נשתמרה בקפדנות.”* „טשטוש הגבולות בין דברים אלו לאלו“ חדר גם לתוך עצמותיך אתה ומתוך „הטשטוש“ אתה ע־ר־אִיָּה ממש לכל הניסויים המסופנים, שמנסה המספר בגיבורי השנים, עד שאתה תופס כמוהו ממש שאותה „אנרגיה“ שבנפש־האדם המסוכסכת היא־היא האנרגיה שבעצמתה האכזרית נוצרה „פצצת האטום שהוטלה על יפאן (ו) החריבה את העיר הירושמה והפכה את הכימיה הפיסיקאלית למדע פופולארי”**, כפי שמספם „בנימין חמישי“, בעל ה„מסות“ המאוימות, בפרק האחרון של הסיפור המדובר. בסיפור „נקודת משען“, שבו יוצא „בנימין החמישי“ למצוא לו נקודת־משען גשמית בפועל־ממש בעולמנו זה, שרוח־עיונים מסוכה בתוכו הן מבחינה מדעית־פילוסופית הן מבחינה חברתית־היסטורית, אתה מקבל לטובתך ולהנאתך מלכתחילה את הכרח הפגישה בינו לבין ארכימדס, הנראה לו „עצבני ומתוח“, בעוד שהוא עצמו אנוס מתוך כעס לגלות כלפיו חוצפה, שאינה „אלא כסות־עיניים לביישנות ולנחיתות“, שהוא מרגיש ב„דלת אמותיו של המלומד מימי קדם”***, ואתה מוסיף ללכת אחריו שולל דרך כל הסיפור כולו — דרך המפגש בין שניהם לבין בודהא, שעל כל החיפושים אחרי „נקודת משען“ איזושהי בעולמנו, מימי־קדם ועד היום, אין לו אלא תשובה אחת שבפליטת־פה מקודשת ויוצאת מפי קדוש — נירוואנה; ודרך המפגש ביניהם לבין משה רבנו, שהלוחות שלו, הכפולים והנכפלים לאין קץ על פי הקונקורדנציה לתנ"ך, מעלים על דעת מספרנו את הרעיון שהוא יכול להתקין מהם „מנוף“ בשביל המלומד בן־לווייתו להזיז בו סוף־סוף את כדור־הארץ, לפי סברתו הקדומה של אותו חכם קדום, ואין פלא אפוא שעמו ועם ארכימדס יחד הקורא אף הוא רואה מה כוחו של „מנוף“ עשוי לוחות־הברית של משה רבנו, שכן באמת רואה הוא עם השנים יחד „את הארץ והנה היא נעתקת ממקומה ומושלכת ככדור־משחק אל תוך החלל”****, והוא הדין ב„שורש מרובע ממספר שלילי“. מקבל אתה מלכתחילה כאמת מוחלטת את הופעתו האבסורדית של מיכאל ברגלטרון, שמשפחת המספר מקבלת אותו — לאנסה תחילה ולרצונה, הנכמר עד להתרגשות גדולה, לאחר־כך — כקרוב משלה, כשאר־בשר יקר ומיוקר, שנתגלה אי־משם לפתע פתאום, ואתה נרגש כ„בנימין

החמישי" עצמו במאמציו לעזור לקרובו המזור, השואף להפקיע לעצמו מרשות הממשלה במדינת ישראל נכסי-קרקעות, שהוא עצמו אינו יודע מה הם והיכן הם ועל-אחת-כמה-זוכמה שמעולם לא נרשמו בשום משרד שהוא על שמו או על שם מי מבני-משפחתו, המדומים כפי שהוא עצמו ותביעותיו מדומים הם; וממילא אתה עצמך, הקורא, מתחיל פועל באופן טבעי לחלוטין עם „בנימין החמישי" הפיזיקאי שכתב את המאמר המדעי „על משמעותו הפיזיקלית של המושג $\sqrt{-1}$, כלומר של המספר המרוכב", * לרווחתו וישועתו של אותו אדם משונה, ברגלטורן, כיון שהוא שאר-בשרך גם אתה, הקורא. ברור לך שפיזיקאי זה, שהראה „בעליל שלא כל מה שאינו קיים לפי ההגיון הפורמאלי אינו קיים גם למעשה", ** הוא והוא בלבד יכול להציל את ברגלטורן, מתוך שהוא משכנע את הפקיד ב„משרד הממונה על רכוש האויב" שאם הוא, המבין במתימטיקה, מכיר בתוקף הכלל המתמטי של אותו „מספר מרוכב", על כרחו שגם יתפוס על-גולה „כי הרכוש היחיד שאמנם קיים ברשותכם הוא רכושו של מר ברגלטורן". *** וכיון שכך ברור לך לחלוטין כיצד זוכות בדין טענותיו של הטוען, הפיזיקאי-המתמטיקן, לכך ש„בספר התקנות" מופיעה „הודעה בזה הלשון: — — — צו הקניה מספר $\sqrt{-1}$, שלא פורסם בשום עתון רשמי מאיזה יום שהוא, מבוסס במידה שהוא תל על רכושו של מיכאל ברגלטורן". ***

בכל סיפור וסיפור שבקובץ „מסות בנימין החמישי" מתקיים אותו פרדוקס יוצר: העלילה האבסורדית, האבסורדית לפרטיה בכל דרך התפתחותה, נראית ברציפותה הסטרוקטורלית רציונלית כולה, משום שתחילתה — אבסורד. אפשר מתקשה אתה בנסיונך להבין כיצד אתה נקלע בראשית קריאתך בכל סיפור לתוך אותו תחום אבסורדי עד כדי לקבלו מיד כמשהו „סביר", מתקבל על דעתך הפיכחת. אבל דבר אחד מתגשם בסיפורים אלה תמיד: משנקלע הקורא, לפי רצון המספר, אל תחום האבסורדי בראשית קריאתו — שוב אינו תמיה ואין לו שהות לתמוה על עצמו, שפל זמן שהוא באותו תחום של עניינים אבסורדיים, המתפתחים לפרטיהם ולפרטי-פרטיהם בהמשך הקריאה, נראים לו הללו רציונליים כבדרך-הטבע, כובשים בלי הרף לא את הדמיון בלבד אלא אף את ההכרה המפוכחת, המסרבת לחלוטין לשאול שאלות על טיב-מהותו של הדמיון היוצר שברקמת-המסופר. עולם הפוך, עולם תובע בלי הרף מה שהוא תובע בשם הכלל: „לא כל מה שאינו קיים לפי ההגיון הפורמאלי אינו קיים גם למעשה" — ואין לך עולם נאמן ויציב ממנו בשעת הקריאה. בשעת הקריאה נראה לך „העולם" עצמו מוכיח את הכלל האמור בצורה חיובית-רציונלית, ולא דווקא בצורתו השלילית, כפי שמעמידו „בנימין החמישי": כביכול, דווקא כל מה שאינו קיים לפי ההגיון הפורמאלי קיים גם למעשה.

ב

בודק אתה קצת את האמצעים הטכניים, הגלומים במעשה-מחשבת זה שבסיפור מסיפוריו של „בנימין החמישי“, ואתה מתחיל להבין כיצד נרקם כאן אותו טקסט מפליא, המחזיק את הקורא במיטב שבו בשתי רשויות-הכרה אלו, המנוגדות זו לזו בתכלית: רשות הפנטסיה החלומיית, העשויה לפי טבעה לארוג את מארגה כמין הפקר לא-מרוסן, כהזיה מדמדמת לאין שחר וללא שום אחריות למוקדם ולמאוחר שבה, מצד אחד; ורשות החוקיות היוצרת, מן הצד השני, הרותמת את הפנטסיה קלת-הכנף, הפרפריית-הדרווישיית, בעולן הכבד של הסימטריה וההרמוניה הארדיכלית, עם שהללו מעמידות לפנטסיה עצמה תבניות מלוכדות ומאוחות היטב, צורות מחוטבות ומסבירות עצמן בעצם חיטובן הסביר.

קודם-כל יש לזכור ש„בנימין החמישי“ הוא עצמו מספר את סיפוריו באזני הקורא, כלומר: לעולם הוא משתמש בלשון „אני“, כשהוא משמיע לקורא מה שראה הוא עצמו, מה שחזה הוא עצמו, מה שחי והכיר וחס והרגיש הוא עצמו בראיותיו ובחזונו. אף הפשט הפשוט הזה שבאמצעי הטכני הנדון, שבכתיבה בגוף ראשון בדרך הסיפור — אין לזלזל בערכו כאן. אפשר דווקא כל מה שהסיפור המבוגר, בכל שאתה מוצא אותו, מתרחק מן המכונה „ריאלי“ באירועים ובחוויות שבו, משמש אמצעי זה כוח משכנע יותר לגבי האמיתיות שבו. דומה: בכגון זה דווקא מתפתה הקורא לרצונו ל„האמין“ במסופר, משום שהמסופר יוצא מפי המספר בצורה אינטימית כל-כך — כביכול שומע אתה מפי אדם אף כאן מה שהוא מספר לך בלבד באופן אישי ולא נוח לך לפקפק באמת שבדבריו, משום שלא ייתכן שיהיה זה מספר לך דברים בדויים כל עוד דבריו נמסרים לך, לך בלבד, פנים-אל-פנים ופה-אל-פה. אלא שתפיסה פשטנית זו בכוח-הפיתוי שבדיבור בגוף ראשון אין כוחה יפה כל-צרכה לגבי הסיפורים שלפנינו, כל עוד אינך חוזר ונותן דעתך על תכניהם, המסובכים מאד והמופשטים כל-כך. מעלה אתה על הדעת אותם תכנים רעיוניים-עיוניים שב„מסות בנימין החמישי“, אותן „אידיאות“ מורכבות מאד, המהוות את השתייה-הערב בעלילות שבסיפורים הללו, וענין הפיתוי הקל שבשמיעת משהו מסופר מפי האיש המספר עצמו מתעמק כאן הרבה יותר מפאת כוחו המשכנע. כי אכן אידיאות מסוכסכות, „אולטרא-מודרניות“, משתזרות זו לתוך זו ברקמת הסיפורים האלה בגלוי, מתוך נכונות ראשונית מצד המספר להבליטן כראש כל מעייניו בעולמו, כגורמים עיקריים בסיפוריו: אידיאות קשורות במדע ובפילוסופיה המודרניים; אידיאות קשורות בפריהיסטוריה ובהיסטוריה האנושיות-הכלליות; אידיאות קשורות בשאלת מקומו של עם ישראל בעולם ההיסטורי בעבר ובהווה; ואפילו — ואולי ביחוד — אידיאות קשורות בפלא שבתקומתו המדינית של עם ישראל ובמאבקה של מדינתו הצעירה על קיומה מכל מיני בחינות. אף-על-פי-כן נוטים תכנים אידיאיים הללו להשתכח מלב הקורא בשעת הקריאה כאידיאות, כעניינים מופשטים, משום שכל כמה שהם בולטים למראית-העין — מתפוגגים הם בחוויות מציאותיות-אישיות לחלוטין, שהן עיקר המסופר, שהשומע קולט

מפי המספר. ולא שהתכנים האידיאיים מתעלמים מתוך המסופר המציאותי-האישי, אלא שהם גילוישים ונפתכים בתוך המסופר כל-כך עד שהצד העיוני, "הפילוסופי-המדעי", נעשה בו אי-שי-מהימן לא פחות מן הצד האנושי-המציאותי סתם. כלומר: המספר שלנו, י. אורן, המתחפש במסווה של "בנימין החמישי" שלו, איננו אדם חצוי — חצוי "לעיון ולמדע" וחצוי לנתונים האנושיים-המציאותיים, שהם חיי-אנוש עלי אדמות בדרך כלל — אלא אדם אחד שלם, שהחיים ה"אמפיריים" נקלטים בנפשו קליטה אמנותית-רגישה ממילא ובדרך-הטבע ותוך כדי היקלטותם בנפשו הם שואלים על עצמם ממילא ובדרך הטבע שאלות שב"עיון ומדע", ואף מגששים דרכם ממילא ובדרך הטבע לקראת תשובות שבמה למעלה ומה למטה, מה לפנים ומה לאחור. עומד אתה בפני יוצר שהמיטבוליום שלו מטמיע בו את החיים הפיזיים והפיזירפסיכולוגיים הטמעה אורגנית-טבעית, שכל עצמה מיטפיזית ומיטפסיכולוגית. גדולה אפוא פעולתו של ה"אני" המספר שב"מסות בנימין החמישי" בכך שאותו "חילוף-חמרים" אורגני-טבעי שבנפש האמן חיוני הוא עד כדי שיעשה עיקר-חיותו של הקורא אף הוא בשעת קריאתו בסיפורו: הקורא עצמו משתנה בו המיטבוליום האישי שלו בשעת קריאתו, הואיל ואף הוא יונק את חיות אמנותו במסופר מתוך צינור לא-שלו-ושלו, המשפיע את שפע הסוד הפיזי, כשהוא כולו מיטפיזי, את שפע הסוד הביורפסיכולוגי, כשהוא מיטפסיכולוגי. כיון שהמחבר, י. אורן, כל חוויה אישית שלו לעולם, "מתערבבים" בה "התחומים", "הן מתוך לחץ הנסיבות החיצוניות והן משום שגם בפנימיותו מתהווה טשטוש גבולות בין דברים אלו לאלו", "מתערבבים התחומים" גם בלב הקורא. המתח שבקריאה אומר לפעמים לקורא שהוא עומד במקום הסכנה בהתפתחות המסופר, כאילו עוד מעט ותתפוקק הוודאות שבאמנותו במסופר לו מפה לאוזן — אבל אין חשש זה שבלבו אלא חשש כהרף-עין: סיפורים הללו נאמנים הם רובם ככולם, משום שהמספר עצמו, ה"אני" המוזר-הנאמן שבו, לעולם אינו חש בשום מקום-סכנה בדרך סיפורו. או להיפך: כיון שלעולם עומד המספר במקום-הסכנה בתחושת-עולמו, המיוחדת לו, הרי שהוא עצמו לעולם נכנס בשלום למקום שהוא נכנס בתחושתו, הטבעית לו, והקורא אף הוא — אחרי המספר — על פי רוב נכנס בשלום למקומות-הסכנה שבקריאה ויוצא מהם בשלום.

מכאן כוחו של האמצעי הטכני השני, הפועל בהעמדת "מסות בנימין החמישי" כסיפורים מהימנים בתכלית רובם-ככולם, הלא הוא: הטבעיות הגמורה, הספונטניות הממילאית, שבלשוון-דיבורו של "בנימין החמישי", לשון-דיבור מדוברת — לא ספרותית-כתובה, כביכול. סגנונו של י. אורן בסיפורים הללו לא זו בלבד שהוא ריאליסטי בתכלית בהעמדת הנתונים שבעולם הנמצאים השונים, הנכנסים לתוכם כ"חמרים" שאובים מעולם-המציאות ממש, אלא שהוא נוטה להיות נטורליסטי-חשוף ולעתים אף כרוניקלי-,"מדווח", לפי שימושו בלשון העברית, מבחינת אוצר-מלותיה וצירופי-ניביה. ניסוח העניינים, מבחינה לקסיקלית ומבחינה אידיומטית, אף הוא תורם את תרומתו למיזוג היפה של שני המישורים המנוגדים שבחוויה,

היוצרת את רקמת הטקסט: מישור העל-מציאותי מזה ומישור המציאותי-בתכלית מזה. בודאי לעולם אתה מוצא כאן שאין ההבעה הסגנונית יוצאת מתוך תחומי הריאלי, הואיל והמישור הריאלי שבחוויה עצמה הוא הנושא בתוכו את המישור העל-ריאלי או האיריאלי. ודאי ששני המישורים הללו לעולם אחוזים ודבוקים זה בזה בהרגשת-העולם של המספר כמין נר בשלהבת: כל כמה שהמישור העל-מציאותי מורגש ומוחש באטמוספירה של כל אחד מן הסיפורים שבקובץ, הואיל ו"בנימין החמישי" משוקע באמת ובתמים ב"בעיות-הנצח", הכורכות בתוכן עניינים שבמיתולוגיה, בהיסטוריה, בפילוסופיה ובמדע פיזי-ביולוגי, הרי מורגש ומוחש בה באותה אטמוספירה גם היסוד המציאותי-הריאליסטי, משום שאותו אדם, "בנימין החמישי", חי חיים מלאים גם במישור-הכרתו הריאליסטי, המעמיד בסיפוריו את מתן הנוף המתואר, את העיצוב של קלסתר-יפניהם של "גיבורים" ו"נפשות" רבים ושונים, את הציור המפורט של בעלי-חיים ודוממים וכלים ורהיטים ממשיים. אלא שהתמזגותם של שני המישורים הללו שבהפרה מסתייעת בלי הרף לצורך מהימנותה שלה בלשון-דיבור מהימנה זו, שאינה לשון "ספרותית", כביכול, הנוהגת בעצמה מידה שבדיקורום, שבהדרת-כבוד סגנונית, כי אם לשון שאינה מחויבת כלל בשום כח-לושק, "סגנוניים", שכן כל-כולה דברים הנשמעים בעל-פה. מפיו של אדם בעל-תרבות, כמובן, אבל אדם עוסק ב"מדע ובעיון" ולא ביצירה אמנותית לשמה, כביכול. אף צד זה שבניסוח-הדברים, המסיח "לפי תומר", מטעים על-אחת-שבע את היעדר היסוד האליגוריסטי בסיפורים שבקובץ: סגנון הדברים הוא עצמו כאילו גזור מלכתחילה על ההבעה האליגוריסטית, זו שהנתון שבה מאפשר כניסתו של "תוך מרומז" זה או אחר לתוך "הנתון", עד שיבוא האליגוריסטן עצמו ויפרש הוא לך מה הוא אותו "תוך מרומז", ששאף להתגלותו מתוך ה"נתון", הניתן בטקסט. אדרבה: המתן הסגנוני-המילולי שלפניך כאן כשהוא לעצמו הוא

בבת-אחת פשט שבעולם ריאליסטי כל-כולו ופשט שבעולם דמיוני-עיוני כל-כולו. כמה לעתים קרובות מתאמות הנחות אלו בחלקים שלמים שב"מסות בנימין החמישי"! למעשה, אתה יכול להביא מלוא-חפניים קטעים שלמים כראיות חותכות לאמור מתוך רוב העמודים שבספר, אבל יספיק קטע אחד, שיבא מיד מתוך הסיפור "עצם". עצם דמיונית זו — המספר מוצא אותה במקרה על הרה-היצל בשעת חגיגה רבת-עם, אנגלית-תיירת-ציונית" והוא משוכנע כל כך בטיב-מהותה של מציאתו עד שהוא משכנע גם אנתרופולוג מומחה שעל פיה אפשר להעמיד את "איש העתיד", שהוא "Homo Futurus של העם כולו, של האנושות כולה, של הקוסמוס כולו", כפי שצועק בטלפון האנתרופולוג, כשהמספר מודיע לו ש"העצם הלכה לאיבוד, איננה". * אבל יש לקרוא לפחות את הפרק הקצר הזה שבסיפור קריאה טקסטואלית-מילולית ממש, כדי לראות מה טיבה של לשון-דיבור זו בכוחה להרחיק את העניינים הבדויים, המדעיים-הפילוסופיים שבו בפרט, מן האליגוריות.

שכן אתה מוצא כאן קטעים מעין אלה: „ישבתי וחקרתי ודרשתי, שרטטתי שרטוטים וחישבתי חישובים. הרהרתי על המושג עתיד ועל המושג הווה, על שלושה ממדים ועל ארבעה ממדים, על חומר ועל אנרגיה, על קרן אור ועל רשתית העין, על חלל ועל זמן, על אדם ובהמה. תחילה היו כל הדברים במצב של תהו ובוהו, אולם כעבור שעות ספורות הוכנס בהם סדר והוטל עליהם משטר והדרך המדעית אל איש־העתיד היתה סלולה ככביש מעשה ידי, סולל בונה. — עמדתי לטלפן לפרופיסור ואפילו להציע ניסוח מתימטי מתאים, אולם בדרכי אל הטלפון שמתי לב שהעצם איננה במקום שהניחה הפרופיסור. חיפשתייה בכל החדר ולא מצאתיה. צעקתי. באו אשתי ובני. סיפרתי להם על העצם, שלפני שעה קלה היתה מונחת על השולחן ואילו עתה נעלמה ואיננה. חיפשו אף הם ולא מצאו דבר. פקדתי על העוזרת לנקות את החדר היטב ולשים על שולחני כל דבר חשוד כעצם. יצאתי אל החצר. ליד פח הזבל עמד חתול וכירסם עצמות. בסכנת־נפשות הוצאתי מפיו עצם אחת ומיד נוכחתי לדעת כי לא זו העצם המבוקשת. העצם נעלמה. האבידה גרמה לי עגמת־נפש ולא טילפנתי אל הפרופיסור.“* לא ייתכן כמעט שהרצאת־דברים פשטנית־חשופה מעין זו על איבוד העצם הדמיונית של „איש העתיד“ לא תיקרא בטבעיותה הכרוניקלית־העובדתית עד כדי להעמיק בלב את הנגלה דווקא שבעובדות ולא את הנסתר שבו כשונה מן הנגלה, כאליגורי מרומז שבנגלה — כלי־כך שכל הסיפור כולו נאמן עליך מתחילתו ועד סופו, הלא הוא סופו של הפרופיסור, „אדם מיושב בדעתו (ו) יוצא מכליו עד כדי כך“ משום איבודה של התגלית האנתרופולוגית הפינומינלית, שהוא, „האנתרופולוג נכלא בבית חולי־רוח (ו) כעבור חדשים אחדים מת“. כלומר: המתן הסגנוני־הנטורליסטי שבסיפור־המעשה אף הוא משעבד אותך לאמת המשוגה שבסיפור ואתה הולך אחרי המספר לא כאחרי אלגוריסטן אלא כאחרי מי שמוסר לך דברים כהוויתם — ממש כאותו אנתרופולוג מסכן, ההולך שולל אחרי דמיונו של המספר, עד שהוא מת על כרחו שבור־לב וחולה־רוח, משמשתמטת מידו תגלית מהפכנית זו שבתחום־מקצועו המדעי הטהור. ממילא אינך חש אף שמץ של אליגוריות סטירית בדבריו של המספר, כשהוא מגיע אל סיום סיפורו בשורות אלו: „בין המספידים על קברו הייתי גם אני. אמרתי כי האיש הדגול הקריב את חייו על מזבח המדע. את מעשה העצם לא העליתי על דל שפתי, ועד היום אין אדם זולתי יודע על הענין. העצם לא נמצאה. אולם יש שאני מהרהר היאך אדם מקפח את חייו בהווה בגלל עצם אחת מגולגלתו של איש העתיד — והלב נוקפני. אולי המצפון הוא המשמיע קולו העמום — אם אמנם יש כאן תפקיד למצפון וסיבה למוסר־כליות.“**

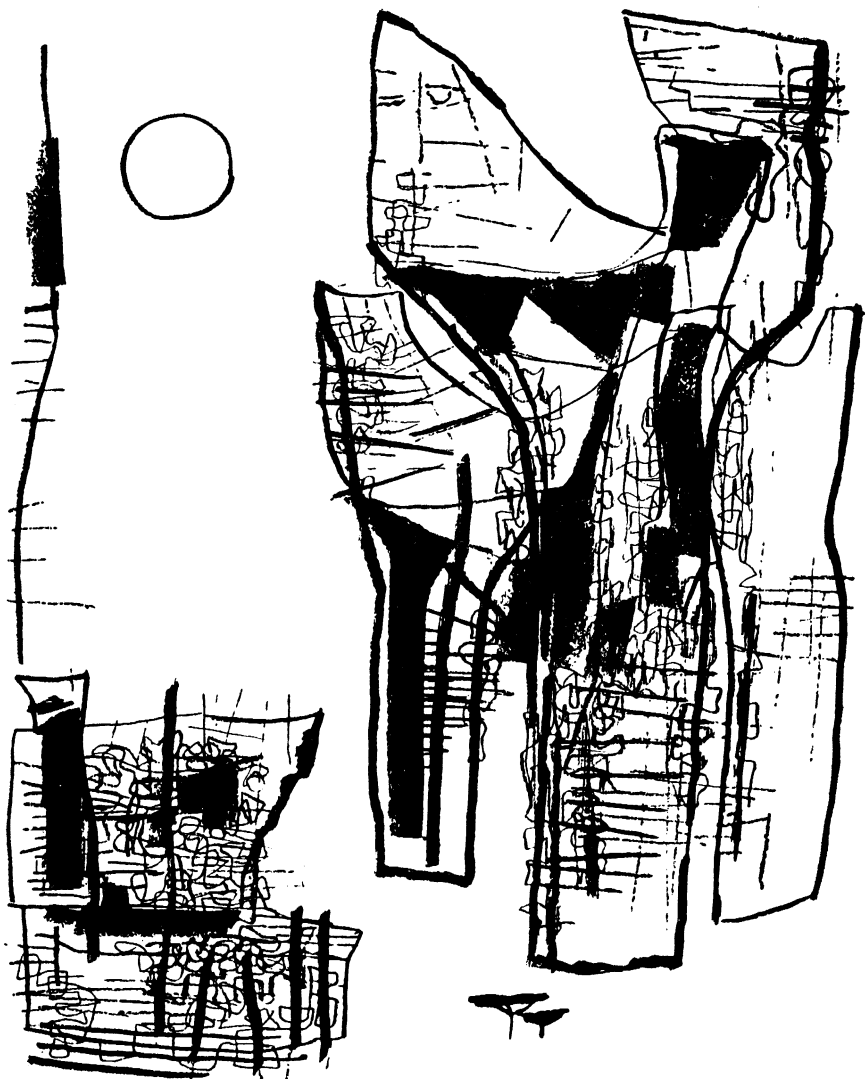
לא אליגוריות ולא סטיריות. לכל היותר, מין נימה של הומור נוגה וצעיר מאד

מפעמת מתוך כך את הטכניקה, הפנימית והחיצונית, שבבניית הסיפורים הללו. אמצעי שלישי זה, בתִּקּוּל של בתִּקּוּל היתולית וכאובה, קנטרנית ובוכה במסתרים, קולח בהעזת־פנים בכתיבתו של „בנימין החמישי” במיטב שבה. במיטב — מה פירושו סוף־סוף? קודם־כל, כשכתיבה זו אין מתבלט בה יסוד של העמדת־פנים, הן פנים רציניות הן שוחקות או אדישות, עד כדי להכריז על עצמו ולהסביר את עצמו, כגון ב„פתיחה” של „מסות בנימין החמישי” וכגון במקומות אחרים צפריים־קונדסיים, שלא קשה לזהות אותם בסיפורים אחדים, שאינם מן המשובחים ביותר בעיניו של בעל הרשימה הזאת. ושנית, וזה העיקר — כשיש הזדהות גמורה בין המסופר לבין המספר בלבד, כשהמסופר ניתן ונשמע באירועיו ובחוויותיו לפי תחושתו האישית, האישית לחלוטין, של המספר בלבד. כלומר: מיטב הכתיבה בסיפורים אלה מתגלה כשאינ המספר מנסה להעמיד דמות־אדם וזולתו, דמות־אדם עומדת מול דמותו שלו, כמנוגדת לשלו, כמין סאנצ'ו־פאנצא מול דון־קישוט מודרני זה שבו, „בנימין החמישי”. כשחלה חלוקת תפקידים כזאת בין „בנימין החמישי” לבין מישהו וזולתו, הנוטה להיות אדם־בשר־ודם נושא את עצמו באפרוריותו שלו היומיומית, כגון ב„הגשר” או ב„שליחות”, מתפוקת הוודאות המהימנה שבמסגרת הסיפור עד כדי הרגשה של אכזבה מפגיעה ואפילו עד כדי טשטוש ההבנה בתחושת־עולמו של הגיבור הראשי, של „בנימין החמישי” עצמו. לא כן כשהרגשת־עולמו של הגיבור הראשי בלבד, של „בנימין החמישי”, היא המתקיימת ביחידותה, כגון ברוב הסיפורים שבקובץ, עם שגיבור זה יוצר נפשות־אדם שונות ממנו, לכאורה, אלא שאינן נוצרות כי אם בדמותו כצלמו והן מעין לבושים פרטיים ומפורטים לרשימתו שלו ונושאות בתוכן ממילא אף הן אותו עולם מציאותי ועל־מציאותי כאחד, שהוא־הוא עולמו. משנעשות נפשות־האדם המקיפות את „בנימין החמישי” אבירים בלבד לגילוי רחב ומגוון יותר לאווירה הבדויה־האמיתית, שבה הוא חי בסיפורי־מעשיותיו, משתמרת השלמות האורגנית שבסיפורים אלה רובם־ככולם אף משום אותו חוש־הומור דק־מן־הדק, הפועל בהם בחולמניותו האביבית־הנכאבת. הומור זה, שכל עצמו יסוד טרגי כבוש, מעצם את החוויה הטרגית שבחיפושם הדון־קישוטיים המודרניים אחרי נקודת־משען בעולמנו המודרני הנוכח, זו חווית־היסוד שב„מסות בנימין החמישי”, הואיל והוא התבלין המריר־המתוק שבידיעת המספר, שכל המאמצים מאז ועד הנה לפתור את חידות־ההוויה כולן מאפע: שגב החידה הקוסמית נשאר אותו שגב קד־חידותיו, ככל שהיה מעולם. תוך־תוכם של כל סיפורי „בנימין החמישי”, מרכז־הכובד שלהם, אפשר לסכמו בפסוק אחד משל י. אורן בתחילת סיפורו המצוין „תהוה”: „הבעיה הגלומה בו ניתנת להינסח כך: עולם גשמי זה, המפעיל את חושינו והמשמש מושא לתחושותינו, כלום מוטבעת בו תבונה עילאית, או אינו אלא פרי פעולה של יד המקרה העיור?” שאלה זו, כהתגלמותה בסיפורי־המעשיות שלפנינו, בודאי שאינה אלא שאלה ריטורית: כל סיפור שבקובץ „מוכיה” שעולם גשמי־רוחני זה שלנו, המודרני, אינו אלא בליל, תערובת משונה, שלעולם אינה

מגיעה לגמרי בשולה בכבשוננו של עולם: „פרי פעולה (זה) של המקרה העיור“ מעולם ועד עולם אינו אלא הולך ובשל עד כדי שאיפה. שיתברר לו ש„מוטבעת בו תבונה עילאית“. ממילא נעשה האדם תמיד נושא לרחמים עמוקים לכל המשוררים אשר מעולם. „בנימינים“ הללו הכואבים את כאבהנצח, את „צער-ההוויה“. ועל אחת כמה וכמה שהאדם המודרני, היודע ומכיר מפל שלפניו כמה באמת „פרייבוטר“ נצחי הוא בשאיפתו הנואשה לגשר גשר בין „פעולה של המקרה העיור“ לבין „תבונה עילאית“ מדריכה את ה„פעולה“, עשוי הוא שיהיה נושא לא לרחמים וצער טהורים-תמימים כי אם לרחמים מבודחים ולבדיחות-דעת מלאת-רחמים, כשמנסה לצור לו צורה יוצר דון-קישוטי כגון זה שלפנינו בגלגולו של „בנימין החמישי“. בכל אשר הוא, „בנימין החמישי“ שולח את ידו להגיע אל „התבונה העילאית“, הפועלת בו בכוח, כביכול — בחייו האינטימיים-הארוטיים, כגון ב„הסרטן“ וביחוד ב„וינוס לא ממילוס“ וב„מאדים“; בחייו כאדם מישראל, כגון בכמה מסיפוריו שנזכרו עד כאן, ואף בסיפורים אחרים, כגון „נפט“ ו„ברזל“; בחייו כ„חוקר מודרני“, היושב על מדוכה-מבוכה מודרנית זו שבמדע ובפילוסופיה — בכל אשר הוא חותר אל ספירת הבינה הנאצלה העשויה להצילו מן הזורמניות הסומית, המחרידה אותו בפועל-ממש ביערה-ההוויה העבות, נשמטת הקרקע מתחת רגליו והוא נאבק כמחרף-נפשו בנחשולי המערבולת הרוחנית-העולמית, עד שבקושי הוא צף ועולה על פניה. בעודה מחשבת לטבע אותו בכל רגע. מכאן הטרגיות שבאוניקום ספרותי זה, שמעמיד י. אורן בנסיונותיו לצוף ולעלות על פני הערבולת כדי להציץ לפחות בצורות מראיהם של נחשולים זידונים הללו. אלא שהצצה זו על-כרחיה שהיא נעשית הומורית: עצם הרצון של הטובע להציץ בצורות ובמראות של השטף הנצחי רבי-הגונים מחרף את טעם ההנאה שבהצצה זו עד כדי תוגה משתאה-מבודחת קמעה — עד כדי טרגיות המבטלת את עצמה ביטול שבמנודראש סמוי, שפולו אומר יאוש הומורי מדעת.

ג

עד היכן אפשר להוסיף לכת בדרך יצירה זו — שאלה היא בפני עצמה. דומה: מניח אתה כהנחה ראשונה ליצירה הספרותית-הפיוטית אותו יאוש-מדעת, ואפילו הומורי, מנכונותו של היוצר לעמוד גלוי-עיניים בפני חידת-ההוויה בלבולבה הנצחי לשם הנאה מן העמידה בלבד בפני המופלא שבה ובלבולבה מעולם ועד עולם, כאז כן עתה — החידה עצמה פוסקת מהיות גורם ליצירה, גירוי תדיר זה להסתכל בפליאת-היש ולתארה, להוסיף לתארה, אבל בין שאתה אומר: יכול מספר זה, י. אורן, להמשיך בדרכו הלאה, בין שאתה חושש שמא צפוי לו ההיפך — אתה מחזיק לו טובה מרובה על מה שלפניך בינתיים, על דרכו החדשה האקספרימנטלית בקובץ-סיפורים זה, הקובע לעצמו מקום מיוחד-במינו באמנות המספרת.

עמודי שלמה

אברהם קמחי 1951

יחזקאל קמחי : עמודי שלמה